

Spil, druk og jernalderens idealer

Af museumsinspektør Torben Trier Christiansen

Brætspil er ikke det første, man tænker på, når ordet Jernalder bliver nævnt. Ved udgravningen af en jernaldergravplads ved Grønhøjgård ved landsbyen Vaarst blev der imidlertid fundet en mængde spillebrikker af forskellig art.

Sådanne spillebrikker findes stort set udelukkende i jernalderens rigeste grave, og deres tilstedeværelse i gravene viser ikke kun, at de gravlagte tilhørte samfundets overklasse, men også at spillene, på lige fod med bl.a. indtagelse af øl, mjød og vin, ikke blot har været ren forlystelse.

Gravgaverne har været en afgørende del af et detaljeret begravelsesritual, og spillebrikkerne har sammen med andre luksusvarer haft en central rolle i ritualen. Man har blandt andet villet fremhæve den afdødes høje status. En handling, som har æret den døde og på samme tid understreget de pårørendes tilsvarende høje status.

Et omfattende efterarbejde undervejs

I årene 2018-2022 udgravede arkæologer fra Nordjyske Museer store dele af en jernaldergravplads på en mark ved gården Grønhøjgård i udkanten af landsbyen Vaarst, der ligger syd for Aalborg.

Gravpladsen, som primært har været i brug fra 200 til 550 e.Kr., viste sig at være ganske speciel. Samlet set danner gravenes varierende udformning, deres rige og forskelligartede gravinventar samt gravpladsens særegne indretning et billede af et centralt helligt område, hvis lige ikke kendes andre steder fra i jernalderens Danmark.

Med afslutningen af selve udgravningerne er arbejdet med den såkaldte Grønhøjgårdgravplads dog langt fra slut. Endnu pågår et omfattende arbejde med konservering, fotoregistrering, typebestemmelse og analyse af de tusindvis af genstande hjemtaget fra gravpladsen.

Spillebrikker, der måske stammer fra Romerriget

Blandt de mange ting, som har begejstret arkæologerne undervejs i gennemgangen af det store fundmateriale, er en serie spillebrikker,

Spillebrikker fra Grønhøjgårdgravpladsen.

A Spillebrikker af knogle;

B Spillebrikker af bly;

C Spillebrikker af glas.

Foto: Nordjyske Museer.

som blev fundet i de rigeste grave anlagt omkring et kulthus på den nordlige del af gravpladsen.

I alt er der fundet 121 spillebrikker på gravpladsen. De er runde med en flad top og afrundede kanter. De måler 1-2 cm i diameter og har dermed nærmest form som små chokoladeknapper.

Størstedelen af brikkerne er af farvet glas, men i et par grave fandt man spillebrikker af knogle, og en enkelt grav indeholdt både brikker af glas og bly. Sidstnævnte kan forveksles med vægtlodder, men antal og fundsted indikerer dog, at stykkerne har været benyttet som spillebrikker.

Glasspillebrikkerne er lavet i klart grønt, rødt, blå, gult og mørkt næsten sort glas. Det er uvist, hvor de blev produceret, men et oplagt bud ville være i romerske glasværksteder, idet datidens fine drikkeglas blev importeret derfra. Igangværende analyser af glasset kan måske belyse det nærmere.

En stor del af gravene er blevet genåbnet allerede i jernalderen. I forbindelse med disse genåbninger og genopfyldninger, er mange gravgaver spredt rundt i gravfylden.

Under udgravningen blev mange små genstande, bl.a. mange spillebrikker, derfor typisk først fundet ved efterfølgende soldning (sigtning) af jorden fra gravene.

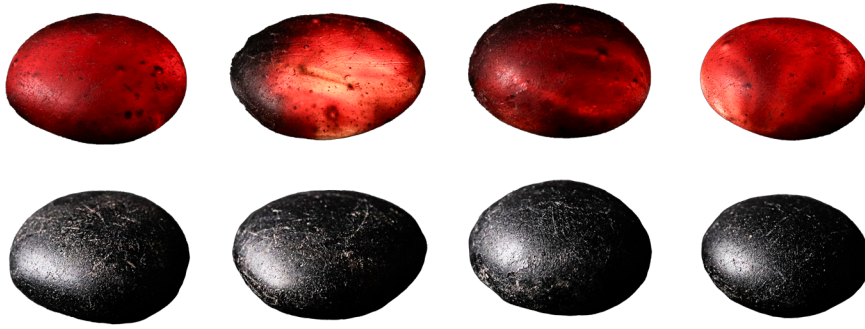
Foto: Nordjyske Museer.

Et uforstyrret fund trods jernalderens vandalisme

I gravpladsens syv største og mest veludstyrte grave er der fundet spillebrikker. Desværre har disse grave, på lige fod med ca. tre ud af fire af pladsens øvrige grave, været genåbnet allerede i jernalderen.

Det er uvist, om man har åbnet gravene for at stjæle de fine gravgaver, eller om der er tale om spor efter et religiøst ritual. Det er dog tydeligt, at en del gravgaver er blevet fjernet. Men mange fine genstande er også blevet efterladt, og de er sammen med knoglerne efter de gravlagte typisk blevet rodet godt og grundigt rundt i gravene.

Det er derfor umuligt at sige præcis, hvor mange spillebrikker gravene oprindeligt har indeholdt, og hvordan sættene har været sammensat rent farvemæssigt. Der synes dog primært at have været tale om spillesæt med brikker i to kontrastfarver.

Spillebrikker synes overvejende at have bestået af to sæt i forskellige farver. Ved gennemlysning af glasspillebrikkerne bliver særligt nogle af spillenes mørke brikker utroligt smukke og får en rødlig farve. Disse røde brikker fremstår næsten sorte under mere almindelig belysning. Foto: Nordjyske Museer.

I en af de grave med flest spillebrikker blev der fundet 31 styks. De var alle af glas og har formentlig udgjort et sæt mørke og et sæt gennemsigtige lysegrønne brikker. De mørke brikker fremstår næsten sorte, men ved gennemlysning fremstår de smukt rødlig. En enkelt hvid og uklar brik er anderledes end de andre brikker, men den har muligvis været en del af det lyse sæt.

Et hjørne i fodenden af graven var uforstyrret. Her fandt man otte spillebrikker liggende præcis på linje med ca. 2-3 cm afstand. I hver ende af rækken sås et vinkelbeslag af jern. Lignende beslag i bronze kendes fra en rig sjællandsk grav og tolkes som et kantbeslag til et spillebræt. Efter alt at dømme har der altså været tale om resterne af et spillebræt med brikkerne stående på. De resterende brikker blev fundet spredt rundt i det forstyrrede gravfyld i samme ende af graven.

Et romersk brætspil?

I nærområdet har man kun fundet spillebrikker i enkelte, lidt yngre, brandgrave ved en udgravning ved Postgården i udkanten af det sydøstlige Aalborg og på den store gravplads ved Lindholm Høje nord for Nørresundby. Fra andre egne af samtidens Sydskandinavien kender vi spillebrikker fra en bred vifte af de fineste grave. Spor efter spillebrætter ser vi dog kun i ganske få og meget velbevarede grave. Spillebrætter i meget fin bevaringstilstand kendes også i fire eksemplarer fra våbenofringer i Vimose uden for Odense.

Vi ved ikke præcist hvilke spil, der blev spillet med de smukke spillebrikker, men det bedste bud er, at inspirationen til spilleriet kom fra Romerriget. Netop Romerriget leverede en stor del af de varer, idealer og impulser, som de ledende nordgermanske slægter tog til sig og dyrkede i århundrederne op til Romerrigets gradvise fald i 400-tallet.

Romerne spillede blandt andet et brætspil kaldet soldaterspillet, og meget tyder på, at dette eller et lignende strategispil i disse århundreder vandt en central rolle blandt eliten længere mod nord – og tilsyneladende nåede hele vejen til Nordjylland.

Otte spillebrikker fundet på række i fodenden af en de rige grave. Lidt forskudt for hver ende af rækken fandtes to vinkelbeslag af jern.

Beslagene har formentlig siddet på hjørnerne af et spillebræt, og brikkerne synes at have været placeret på brættet.
Fotos: Nordjyske Museer.

Kostbare importvarer for overklassen

Spillebrikker findes normalt både i kvindegrave og mandsgrave, men på Grønhøjgårdgravpladsen har de måske primært været knyttet til mandsgravene. Da flere grave tydeligvis har rummet flere individer, er det dog umuligt at sige med sikkerhed hvilket udstyr, der har tilhørt hvem, da gravene som nævnt er vandaliseret.

Rigt udstyrede grave med spillebrikker rummer meget ofte også rester af luksuriøst drikkeservice importeret fra Romerriget. Typisk i form af kunstfærdige drikkeglas eller spande, sier og øser af bronze. Gravene fra marken ved Grønhøjgård synes også at have rummet sådanne kostbarheder, men på grund af den senere forstyrrelse af gravene, er glas- og bronzeservice i de fleste tilfælde kun repræsenteret ved mindre fragmenter, og det er derfor svært at gisne om mængden af og størrelse på disse genstande.

En enkelt af gravene med spillebrikker rummede dog i et uforstyrret hjørne en stor overdådig drikkepokal af tykt grønt glas. En anden rummede et romersk bronzekar – en såkaldt Vestlandskedel.

Spil, druk og jernalderens sociale liv

”Drik, og du vil leve skønt”

Sådan lyder den græske indskrift på et glasbæger fundet i en rig brandgrav i Stilling ved Skanderborg. Denne grav rummede blandt andet 36 spillebrikker, og når man betragter de rige grave med spillerekvitter og drikkeservice, kan man godt få det indtryk, at stammerne i jernalderen blev ledet af spilleglade drukkenbolte.

Det er imidlertid vigtigt at huske, at gravene ikke er et direkte spejl af virkeligheden. Gravene blev lavet og indrettet af de efterlevende, og indholdet repræsenterer derfor, hvad de har fundet det væsentligt at give med videre i efterlivet. Inventaret afspejler altså ikke nødvendigvis den gravlagtes yndlingsbeskæftigelser, men gengiver snarere et ritualiseret billede af samfundets vigtigste idealer.

Den gentagne brug af spillebrikker i datidens rigeste grave viser, at spillene tjente en ikke uvæsentlig rolle i de øverste samfundslag. I forhold til de nærmeste omgivelser har brikkerne i gravene signaleret kendskab og kontakt til Romerriget og defineret den gravlagte og ikke mindst dennes efterladte, som tilhørende samfundstoppen.

I praksis har spillene måske i nogen grad fungeret som en fælles platform, hvorover socialt ligestillede kunne konkurrere og møde fremmede uden nærmere forpligtelser – en isbryder på lige fod med godt glas øl.

I et uforstyrret hjørne af en af de store grave med spillebrikker fandtes også dette næsten 20 cm høje overdådigt dekoreret drikkeglas, som sandsynligvis stammer fra området lige nord-vest for Sortehavet, i det nuværende Ukraine eller Moldova.

Foto: Nordjyske Museer.